

DRYWERS EN TOULEIERS

Die term "osdrywer" dien dan ook meestal as versamelnaam (in bepaalde kontekste selfs as sinoniem) vir die terme baas (eienaar), touleier (voorloper) en ander hanteerders (handlangers).

Alle regulering van die span deur die osdrywer geskied met behulp van sy stem en ruim benutting van die sweep se klappgeluide (sag of hard) en rapse, soos en wanneer nodig (Anderson, 1888:72-73). In die hantering van sy span osse benut die osdrywer beperkte hulpmiddele. Van teuels of leisels is daar nie sprake nie, slegs 'n leiriem van nagenoeg 4.5 meter, waarvan die punte om die horings van die twee voorosse gekoppel is en wat deur die touleier hanteer word. Hiermee lei (of trek) die touleier die voorosse om die span oor moeilike terrein in die verlangde rigting te beweeg ten einde struikelblokke te vermy. Andersins dien dit bloot as 'n ligte verbinding tussen die touleier en die voorosse wanneer daar met die span gewerk word.

Vir die buitestander is die een span osse soos die ander, die dryfkuns bloot 'n reeks uitroepe en klappgeluide van die lang ossweep (Fitzpatrick, 1986:132; Oosthuysen, 2011b). Dit is 'n feit soos 'n koei dat daar veel meer daarin steek. Die osdrywer maak doelgerig gebruik van uitroepe van aanmoediging, liggaamshouding, arm- en handgebare, die klap van 'n sweep en in uitsonderlike gevalle ook van die meer robuuste dubbelsweep.

Die ambag is tradisioneel van kindsbeen af deur speel met speelgoedossies (dolosse en kleiosse) in die volkskultuur van die trekosera vasgelê. Die maak van modelletjies van 'n trekos, van natuurlike klei gevorm en in die son of in 'n oond gedroog, het 'n kreatiewe doel vervul.

Om 'n paar jong osse te leer, is 'n tydsame proses. Elke os in die span beskik inderwaarheid oor 'n "persoonlikheid" van sy eie. Ongeag die individuele karaktertrekke van elke trekos reageer elke individu hoofsaaklik op die grondslag van wat tydens die inbreek (leerproses) van die jongos vasgelê word. Die goeie osdrywer is bedag daarop om nie individuele osse se moed te breek nie. Dit verg besondere vaardigheid en geduld wat met paai, mooi praat en woorde van aanmoediging, rustige arm- en handgebare asook liggaamshouding gepaard gaan. In die afrigting van trekosse lê die kuns van die osdrywersambag daarin om elke os op sy eie meriete, en met meeewing, te hanteer. Dit is die taak van die osdrywer om elke jong os, namate hy as trekos ontwikkel, te beoordeel. Scholtz (1987) en Sneyd (2009) stel dit dat die flinker os nie agter in die span deug nie, aangesien 'n stadige os voor hom sy natuurlike gang om die trektou styf te hou, belemmer. Eweneens sal die ligter os nie noodwendig as jukmaat van die swaarder os die mas opkom nie. Daarvolgens kies die osdrywer jukmaats, hetsy aan die hot- of haarkant en bepaal hy hul trekposisie in die span. Elke individu in die paar wat saam trek word met gelyke agting en onverdeelde aandag afgerig aangesien 'n os maklik steeks word indien hy oormatig ooreis word.

Vir die drywer is die ossweep 'n belangrike hulpmiddel, maar hy moet meer met sy stem dryf as om die sweep fisies op die osse te gebruik (Van Rooyen, 1938:54). In die uitvoering van sy nering het die osdrywer baie verpligtinge en verantwoordelikhede. Hy moet deurentyd toesien dat elke os sy plig doen, almal moet saamtrek. Teen afdraandes moet hy toesien dat die remmeganisme betyds en met oorleg beheer word. Na die trek van die dag moet hy ná die osse omsien vir water en weiding. Om 'n swaar vrag oor moeilike terrein te verskuif, verg inherente krag en geneentheid van elke trekos in die span. Op lang reise, op die ploegland of vir sleepwerk moet hy dus toesien dat hulle nie onnodig ooreis word nie. Dit vereis bedrewenheid en goeie oordeel in die besluitneming van die osdrywer om in die praktyk te bepaal waartoe elke os (en sy span gesamentlik) in staat is.

Met 'n rustige gang van sake, wanneer met 'n wa oor gelykmatige terrein beweeg word, neem die drywer plaas op die klampie aan die voerpunt van die wa vanwaar hy die dryfwerk doen. Dit is gerieflik

binne bereik van die agterosse wat hy meestal met die sweepstok beheer. In uiterste omstandighede is hierdie posisie ook goed geleë om hulle met die kort agterossambok, wat naby die klampie aan die bokbalk gebêre is, aan te dryf. Waar 'n wakie deel van die uitrusting op die klampie was, het dit dan ook as sitbank of ruglening gedien wanneer vanaf die klampie gedryf is. Kyk figuur 5-1.

Die gesoute osdrywer waak daarteen om nie pal reg langs die span osse te stap en vandaar onnodig en aanhoudend te praat, en/of met die sweep te klap en te raps, terwyl hulle flink stap en gelykmatig trek nie. Dit kondisioneer die osse tot so 'n roetine en gevolglik verslap hulle hul pas wanneer hy vanuit 'n ander posisie dryf, byvoorbeeld op die klampie waar hy self dikwels sit om te rus. Die taktvolle osdrywer verwissel sy dryfposisie gereeld en gesels net af en toe, soos wat dit nodig mag wees, met die osse. Waar hy vanaf die klampie dryf, word die sweep op die wa neergelê of rustig in die hande gehou om byderhand te wees as dit dalk nodig sou wees om 'n os aan te moedig.

Hy is voortdurend besig om die osse in 'n reguit lyn te hou; hy roep die naam van elke os wat sy pas verslap en bekragtig elke bevel met 'n sweepslag, wat die osse die stem laat gehoorsaam. Die drywer spring dikwels van sy sitplek af na die grond om die voorste osse aan te spoor, hardloop regs en links van die voertuig met die risiko om getrap te word, terwyl hy die lui osse steeds in tradisionele uitdrukkings aanspreek. Hierdie soort taak vereis 'n groot mate van takt, vaardigheid, ratsheid en stoutmoedigheid; dit is so 'n moeisame werk dat dit veels te uitputtend vir 'n Europeër is, maar die Suid-Afrikans is trots daarop om in staat te wees om 'n wa bedrewe te beheer en beskou die taak nooit as harde werk nie. Vir hulle is die hantering van die sweep, terwyl hulle voor op die wa sit gelykstaande aan die optrede van die seeman wat sy skip deur die golwe stuur".

Die drywer het nie in die pad gestap langs die osse nie, maar 'n paar tree weg van die wapad.

Touleiers is meestal in die leeuwêreld of in die nag gebruik. Hy loop voor met die riem om sy arm sodat die osse nie moet skrik en die disselboom breek nie.

Agterryers:

Bruin of swart agterryers is waardevolle handlangers. Hulle taak was om perde/osse op te pas, water te gaan haal, vuurmaakgoed te soek en vuur te maak. Op trek hou hul die handperde vas. Die agterryer was gewoonlik iemand wat lank in sy werkgewer se diens was.